

Két mássalhangzó-jelenség Nagykónyi község nyelvjárásában*

Nagykónyi község Tolna megye északnyugati részén, a Koppány patak mellett terül el. A feltárt régészeti leletek tanúsága szerint meglehetősen régi magyar település. A török hódoltság idején elpusztult, s csak a XVIII. században népesült be ismét. Ma kb. kétezer lakosú község. Szokásaiban, szellemi és anyagi kultúrájában, nyelvjárási sajátosságaiban leginkább a szomszédos Szakcs, Értény, és Koppányszántó községekkel van szorosabb kapcsolatban.

Területileg és nyelvjárási sajátosságai tekintetében is a dunántúli nyelvjáróterülethez tartozik. A község nyelvjárása elsősorban olyan vonásokat mutat, amelyek a dunántúli nyelvjárásra jellemzők (a rövid magánhangzók kedvelése, a diftongusok hiánya, az affrikáló *gy*-zés és *ty*-zés, az *l*-ezés, az egészen nyílt *e* előfordulása stb.). A déli nyelvjáróterülethez közelíti a kisebb fokú *ö*-zés és *é*-zés, továbbá a labiális magánhangzók nagyobb megterhelése az illabiálisokkal szemben, a nyugatival viszont abban egyezik, hogy számottevő a felső nyelvállású rövid magánhangzók előfordulása, ezenkívül a hiátus megléte is vele rokonítja.

Az alábbiakban a mássalhangzó-jelenségek közül a palatális és apalatális, valamint az affrikáló tendenciát mutatjuk be. Az a célom, hogy a rendelkezésemre álló anyag alapján lehetőleg teljes képet nyújtsak a vizsgált jelenségekről. A példaanyag zömét passzív megfigyeléssel gyűjtöttem, más részét szóbeli közlés után. Munkámat nagyban megkönnyítette az a tény, hogy Nagykónyi község nyelvjárása anyanyelvjárásom.

I. A palatális és apalatális tendencia

1. Palatális *ly*-zés, amely a palóc nyelvjáróterület nagy részének sajátossága (*Pályi, réggelyi* stb.), nyelvjárásunkban nem észlelhető semmilyen helyzetben sem. Ugyancsak a palóc vidék legnagyobb részének jellemzője a palatális *ly* hang megléte (*állya, gólya, golyó, folyó* stb.). Nagykónyiban nincs meg

* Részlet „Hangtani jelenségek Nagykónyi község nyelvjárásában” c. dolgozatomból.

ez a palatális, jésített *ly* hang, hanem helyén jobbra *l*-ezés, ritkábban *j*-zés általános.

A) *l*-ezés mutatkozik szó elején, szó belsejében, toldalékok előtt és abszolút szóvégen. Ide sorolhatók a *bagó*-féle szavak is, amelyekben az *l* már kiesett.

1. Szó elején: *lik* 'lyuk', *likacsos*, *likad*, *likas* és *likaszt*.

2. Szó belsejében: *bagla* ~ *bag'gya* 'boglya', *béjeg* ~ *béjég* ~ *bíjeg* ~ *billeg* 'bélyeg', *csigola*, *fákla*, *folam*, *folamodik*, *folat*, *foló*, *folosó*, *foltat*, *furula*, *furulázik*, *galág* 'gallyág', (de: *gajj*), *góla*, *goló*, *golózik*, *gombolag*, *gömböledik*, *gömböli*, *gulásos* 'gulyás', *helbeli*, *hellette* (-*m*, -*d*, ~, -*ünk*, -*ték*, -*ük*), *helëttés*, *heliség*, *helszün* 'helyszín', *helpéndz* 'helypénz', *helzet*, *hógoló*, *hógolózik*, *hólag*, *hólagos*, *hólapapír* 'hólyagpapír', *hólagzik*, *hüle*, *hüleség*, *hüléskedik*, *ibola*, *imbolog*, *iskátula* ~ *katula* 'skatulya', *királfi*, *királné*, *királság*, *korcsola*, *korcsolázik*, *kölök*, *mágla*, *mëllik*, *mosolgós*, *mosolog*, *nápoli*, *némëllik*, *nyavala*, *nyoszoluaszszony*, *nyoszolulány*, *pocsola*, *selëm*, *selmës*, *sülled*, *sülleszt*, *szabáztat*, *szëmëlzet*, *támolog*, *vállu* 'vályu' és *vizzolog*.

3. Toldalékok előtt: *akadáloz*, *aszálos*, *csökélség* 'csekélység', *ëhelëzkdik*, *ëllë-veszëllë* 'nehezen, nehézségek árán', *engedëlez*, *erdëli*, *erëlés*, *helës*, *helësüll* 'helyesél', *helëz*, *homálos*, *innepëlés* 'ünnepélyes', *kedëlés*, *kihüelëz* ~ *kihüjelëz* 'kihüvelyez', *korhelkëdik*, *mëlled*, *mëlleszt*, *mëlség*, *molos*, *osztáloz*, *ragálos*, *segëlez*, *szabálos*, *szabáloz*, *szëmëlés*, *szëmëli*, *szemvedëlés*, *szeszëlés*, *szeszëléskëdik*, *szivëlés*, *tavali*, *tekintëlés*, *terebëlés* és *veszëlés*.

4. Abszolút szóvégen: *akadál*, *aszál*, *barbé* 'borbély', *bivā*, *engedél*, *Erdél*, *fërtál*, *fogol*, *fökél* 'fekély', *Gergő* 'családnév (Gergely)', *göbbő* 'göboly', *görendő* 'gerendely', *hel*, *homál*, *hüel* ~ *hüjel* 'hüvely', *innepél*, *Káró*, *kasté* ~ *kastél*, *kedél*, *királ*, *konkó*, *korhel*, *kristál*, *kvártél*, *mëll*, *métő* ~ *métöl*, *mol*, *mosol*, *mühel*, *osztál*, *pëntő* 'pendely', *pörső* 'persely', *ráspu* 'ráspoly', *segél*, *seregél*, *sindő* 'tetőcserép; zsindely', *sonkó* 'a méhviasz törmeléke, üledéke', *szabál*, *szëmél*, *szemvedél*, *szeszél*, *tavā* ~ *taval*, *tekintél*, *tengő* 'tengely', *törkő*, *tüszhel*, *vëndő* 'zsíros bődön; vendely' és *veszél*.

B) *j*-zés: *béjeg* (~ *béjég*) ~ *bíjeg* ~ *billeg* 'bélyeg', *béjegző*, *belegabajodik*, *bojog* 'bolyong', *csobojó*, *ëggyensujj*, *ëggyensujjöz*, *ëkomojodik*, *főbojgat* 'felbolygat', *gabajodik*, *gajj* (de: *galág* 'gallyág'), *gojva*, *hájog*, *ijen*, *ijenkor*, *kájha* (Sz. *Bemond ev vaskájhát* = nagyot mond), *kevéj*, *kevéjkëdik*, *kipójáll*, *komoj*, *komojkodik*, *komojság*, *kristáj*, *mijen*, *muja*, *páhoj*, *pájja*, *pisztoj*, *pója*, *pójáll*, *pojva*, *pojvás* (*sár*), *sujj*, *székëj*, *tébojda* és *vájog*.

2. Palatális *ny*-ezés mutatkozik nyelvjárásunkban a köznyelvi és más nyelvjárásokbeli *n* hang terhére bizonyos fonetikai helyzetekben.

A) A palatális és apalatális tendencia szorosan összefügg egymással. A nazális *n* és *ny* palatális vagy apalatális ejtése nyelvjárásunkban ugyanazon szóban sem állandó, hanem mindig a fonetikai helyzet függvénye. Azokban a szavakban, amelyek *n*-re végződnek (pl. *szén*, *tehén* stb.) minden helyzetben *n* található. Másképpen van ez azokban a szavakban, amelyek *-ny* végződésűek akár

a köznyelvi alakokkal egyező (pl. *bársony* stb.), akár azokkal szemben palatálisáló (pl. *szappany* stb.) esetekben. Az ilyen szavakban — igealakokban és névszókban egyaránt — a fonetikai helyzettől függően *n*-es (*b* előtt *m*-es) vagy *ny*-es alakok mutatkoznak. A következő sorok alakulnak: *bársony*, *bársonyok*, *bársonyos*, *bársonya* (-*om*, -*od*, -*unk*, -*otok*, -*uk*), *bársomba*, *bársombu*, *bársongallér*, *bársghó*, *bársonkabát*, *bársonnak*, *bársonru*, *bársont* és *bársontu*; *szappany*, *szappanyok*, *szappanya* (-*om*, -*od*, -*unk*, -*otok* ~ *szappantok*, -*uk*), *szappanyoz* ~ *szappanyull*, *szappamba*, *szappambu*, *szappandarab*, *szappaghó*, *szappannak*, *szapparu*, *szappant* és *szappantu*.

Igealakokban a következő sor alakul: *fony* (*fonyok*, *fonyó* ~ *fonsz*, *fon*, *fonyunk*, *fontok*, *fonnak*), *fonyom*, *fonyod*, *font* (-*am*, -*á*, —, -*unk*, -*atok*, -*ak*), *fonta* (-*m*, -*d*, -*uk*, -*tok*, -*ák*), *fond*, *fghat* (-*ok*, -*ó* ~ -*sz*, -*unk*, -*tok*, -*nak*).

Nyelvjárásunkban tehát az alapformában és magánhangzók előtti helyzetben *ny*-es, mássalhangzók előtt pedig *n*-es (*b* előtt *m*-es) alakok jelentkeznek a köznyelvben és más nyelvjárásokban *n*-re vagy *ny*-re végződő szavak esetén.

A palatális *ny*-ezés jelentkezése hangkörnyezettől függően más és más. Szó elején nagyon ritkán (csak *ő* előtt néhány esetben), szó belsejében bizonyos szavakban bármely magánhangzó előtt, és végül abszolút szóvégen ingadozás mutatkozik használatában nemzedékek szerint. Az *ny*-es változatok elsősorban a középkorú és idősebb nemzedék körében járatosak, míg a fiatalabb inkább az *n*-es alakokat használja, bár nem kizárólagosan.

1. Szó kezdetén: *nyődögéll* 'nődögél', *nyöll* 'nő', *nyölleszt* 'növeszt' és *nyöstény*.

Ellenpéldák: *napa* 'anyósa', *negyedik*, *nehéz*, *néni*, *nénnye* (nénje), *nevet*, *nokédli*, *nóta*, *növendék* ~ *nevendék*, *nulla*, *nullás*, *nünúget* 'dúdol' és még 12 adat (az ellenpéldák egyébként tudomásom szerint sehol sem *ny*-ezők a magyar nyelvterületen).

2. Szó belsejében: *bětonyoz* ~ *bětonyull*, *boronya*, *boronyáll*, *boronyatüske* 'a kökénybokor tüskés ága, amiből boronát szoktak készíteni', *csatornya*, *csináll* ~ *csinyáll*, *előbbseni* 'előbbi, előbbeni', *ënnihány* 'néhány', *ënnivaló* ~ *ënnivaló*, Sz. *Fenyi a fogát vkire, vmire* 'nagyon kívánja, szeretné megszerezni', *fonyás*, *fonyogat*, *fonyott* (*korsó*) 'fűzfavesszővel befont (korsó)', *főnyött* 'felnőtt', *fűznivaló* ~ *fűznyivaló* (paprika), *ganyé*, *ganyéz* (*ik*), *harapnivaló* ~ *harapnyivaló*, *idegényes*, *iennyebb* ~ *ijennyebb* 'ilyenebb', *innivaló* ~ *innyavaló*, *kalányos* 'fából faragott, a mestergerendára erősített kanáltartó', *kenyőcs* ~ *kenyőcse*, *keszkenyő* 'fejkendő', *koránya* 'korán', *korányull* 'korainak tart', *lasponya* 'naspolya', *mostanyi*, *paplányos*, *pójásteknyő* 'fából készített kisebb teknő, amelybe régen a csecsemőket pólyázták; pólyásteknő', *rokonyok*, *röggönyöz* ~ *röggönyüll* 'röntgenez', *sütnivaló* ~ *sütnyivaló* 'a következő sütésre félretett maroknyi kovász', *szappanyos*, *szappanyoz* ~ *szappanyull*, *szudányi* 'fűféle', *teknő*, *uannyabb* ~ *ujannyabb* 'olyanabb', *utóbartyi* 'utóbbi, utóbbani', *vénnyebb* 'vénebb', *vonnyitt*

'vonít', *vonyódik* 'nedvesedik, nyirkossá válik', *vonyódott* 'nedves, nyirkos', *vonyogó* 'szalmahúzó szerszám', *vonyókés*, *vonyószék* és *zsinyor*.

Ellenpéldák: *bánom*, *disznó*, *ébánik*, *fene*, *fonál*, *foná méntibe* 'állandóan, szünet nélkül', *gánica* 'krumpliból készített étel', *hajná ~ hajnal*, *masina* 'cséplőgép', *masináll* 'cséplőgéppel csépel', *masinás* 'cséplőgépmunkás', *szánom*, *tél-fonáll*, *unalmas*, *uzsonna* és még 21 adat.

Nyelvjárásunk kedveli az ikes igealakokat. Igen nagy azoknak az ikes igéknek a száma, amelyeknek *-ik* végződése előtt *ny* jelentkezik. Például: *belütyenyik* 'betoppan', *betoppányik*, *buffányik ~ büffenyik*, *csöppenyik*, *dobbányik*, *döbbsenyik*, *dörrenyik*, *koppányik*, *lobbányik*, *mégduzzányik* 'megsértődik', *mégjelényik*, *mékhökkenyik*, *moccányik*, *pattányik*, *robbányik*, *röbbsenyik*, *röppenyik*, *surrányik*, *széppenyik*, *zökkenyik* és *zöppenyik* 'rázódik'.

Ugyancsak szóbeljei *ny*-ezés mutatkozik a többes szám 3. személyű birto-
kos személyragos alakokban, ha a kérdéses névszó nominatívusza *n*-re végződik a köznyelvben. Például: *gerebennyük* 'gerebenük', *kalányuk*, *kannyuk*, *katlanyuk*, *ösztonnyük*, *paplannyuk*, *patronnyuk*, *rokonnyuk*, *sészlonnyuk*, *telefonnyuk*, *vasgonnyuk*, *vagyonnyuk* stb.

Ha a *-tlan*, *-tlen* és *-talan*, *-telen* képzős melléknevekhez *-ul*, *-ül* határozórag járul, az idősebb és középső nemzedék nyelvhasználatában *ny*-es, a fiatal nemzedék ajkán *n*-es alakváltozatok hangzanak. Például: *bátortalanu ~ bátortalanyu*, *eszetlenü ~ esztelenyü*, *fejetlenü ~ fejetlenyü*, *fejkötetlenü ~ fejkötetlenyü* 'fejkendő nélkül', *fogatlanu ~ fogatlanyu*, *gyámútalanu ~ gyámútalanyu* 'gyámoltalanul', *hasztalanu ~ hasztalanyu*, *kögyetlenü ~ kögyetlenyü*, *leveletlenü ~ leveletlenyü*, *sóotalanu ~ sóotalanyu*, *váratlanu ~ váratlanyu* stb.

3. Szó végén: *aszpiriny*, *Balatony*, *bétony*, *billantiny* 1. 'hajkenőcs; brillantin' 2. 'hajolaj', *börtöny*, *csollány*, *fony*, *gerebeny*, *haszony*, *huligány*, *huz-vony*, *idegény*, *Ilony* (Ilona), *Irény*, *kalány* 'kanál', *Kálmány*, *kany*, *kappany*, *kartony*, *katlany*, *keny*, *kombány* 'kombájn', *Mártony*, *nikrafony* 'hangszóró; mikrofon', *Orbány* (családnév), *oroszlány*, *ösztony*, *paplany*, *patrony*, *porcolány*, *rokony*, *Salamony* (családnév), *sészlony*, *szézony*, *téléfony*, *turbány* 'hajból készített műkonty', *vagony*, *vagyony*, *vászony* és *Zoltány*.

Ellenpéldák: *gomán* 'cigányfajta', *kén*, *román*, *szén*, *tehén* és *vén*. A már említett *-tlan*, *-tlen* és *-talan*, *-telen* képzős melléknevek *ny*-el állnak abszolút szóvégen. Például: *eszteleny*, *fejetleny*, *hibátlany*, *hörteleny* 'hirtelen', *kölletleny*, *lábatlany*, *meszteleny*, *péncteleny*, *sóotalany*, *szóotalany*, *zsirtalany* stb.

B) Érdekes viszont, hogy nemcsak az *ny*-es alapforma és mássalhangzóval kezdődő toldalékok kapcsolódása esetén, hanem két szó határán is *n*-es alakokat találunk *ny*-nyel szemben, ha *k*, *sz* vagy *t* mássalhangzók állnak utána.

k előtt (fonetikailag természetesen η variánssal): *asszonka*, *cigánkodik*, *fénkép*, *hánkódik*, *karácsonkor*, *kemén*, *kemén kalap*, *kémén körü* 'kémény körül', *keménkődik*, *keménkötésü*, *lánka*, *lánkérés*, *legénkődik*, *reménkődik*, *savankás*, *sörénkődik* 'serénykedik', *szérenkődik* stb.

sz előtt: *bársonszoknya, diván széle, fén szurta, hánszor, kátrán szünü 'kát-rány színű', lán szokta, legén szerette, remén szüne 'remény színe', székrén széle, villanszerelő, vőfén szokta* stb.

t előtt: *asszon tette, báránt, bársonst, bizonytalan* (Sz.: *Bizonytalan, mind a kutya vacsorája 'nagyon bizonytalan'*), *cigán taláta, csákánt, dohán takarta, fén-teleny, karácsont, kérvént, lán tekeri, mellént, remént, reméntelen, süteméntartó, tokmánt* stb.

C) A főnévi igenévképzőnek *-nyi* alakja van e nyelvjárásban általában, bár a fiatalok nyelvében egyre inkább a *-ni* használata kerül előtérbe. Például: *bán-tanyi, csipnyi, dugnyi, főznyi, gürcünyi, harcúnyi, keresnyi, kötnyi, lépnyi, mosnyi, óvasnyi, rugnyi, sugnyi, szeretnyi* stb.

Ha a főnévi igenévképző előtt a *d* vagy *gy* asszimilálódik, akkor inkább a *-ni* képzős alak a gyakoribb még az idősebbek ajkán is. Például: *alunni, dicse-kënni, eskünni, fonni, förönni, hanni, künni* (küldeni), *mosakonni, öregënni, töre-kënni, tunni, veszekënni* stb. Itt kell megemlítenünk azokat az igéket, amelyeknek főnévi igeneves alakja *-nya* végződésű. Ezekben a főnévi igenévképző előtti szótagban *é* vagy *i* található, és mindegyik mély hangrendű ige. A következőket figyeltem meg: *birnya, biznya, fájésznya* (*fájész valakit 'sóvárog, vágyódik valaki után'*), *fájésznya* 'fát szed (erdőn, mezőn)', *fociznya, ganyéznya* 'trágyázni', *hijnya* (hívni), *hiznya, innya, irnya, izénya, jampiznya* 'feltűnően, rángatózva táncolni', *karéznya* 'karéjt vágni (pl. kenyérből, sonkából)', *kocsiznya, krumpliznya* 'krumplit szedni', *kugliznya, kuliznya, mēglandsiznya* 'megverni', *nyaliznya, rénya* 'sírní; ríni', *sirnya, szajréznya, szijnya* (szívni), *szinnya* (szidni), *szotyiz-nya* 'napraforgómagot enni', *tapiznya, tutyiznya* 'tutyit (gyapjú lábbeli) árusítá-ni', *ultiznya* és *vivnya*. Föltűnőek közöttük az egészen újkeletű *fociznya, jampiz-nya, szajréznya, szotyiznya* és *tapiznya* alakok, amelyek a fiatalok nyelvéből kerültek az idősebbek szóhasználatába is. Ezek előfordulása meglehetősen ritka. Egyetlen eset van, amikor *n* jelentkezik nyelvjárásunkban a köznyelvi *ny*-nyel szemben magánhangzó előtt. Ez az *íny* szóval kapcsolatos. TestrésZRől lévén szó, ezért inkább csak birtokos személyragos alakban figyelhető meg, mégpedig *éne* alakban. Például: *Nagyon fáj az énem* (ínyem).

II. Az affrikáló tendencia

Ide sorolhatók mindazok a szavak, amelyekben a spiráns *j* helyén affrikáta *gy*, ritkábban pedig *ty* mutatkozik. Ez a jelenség kétségtelenül tendenciaszerű nyelvjárásunkban, mivel *j* hang szó elején csak néhány — eléggé kevés — szóban fordul elő, mássalhangzó + *j* kapcsolat viszont egyáltalában nincsen ilyen hely-zetben.

1. Affrikáló *gy*-zés mutatkozik a köznyelvi és más nyelvjárásokbeli *j*-vel szemben szó elején és szó belsejében.

1. Szó elején: *gyegyruha* 'az egyezségkor megállapodás szerint a vőlegényre

iratott ruha (gatyá, ing)', (csak ebben az összetételben járja még a gy-s forma, de: *jegy*), *gyel*, *gyelős* 'megjelölt, jellel ellátott', *gyellül* 'jelöl', *gyellülő* 'fából készített eszköz, amelyet a kukorica vagy répa vetésekor a sortávolság kijelölésére használnak' (*kukoricagyellülő*, *répagyellülő*), *gyuss*, *gyussull* 'jussol', *gyut*, *gyuttat*, *gyuttatás*, *gyuttatott* (*főthőgyuttatott*), *gyü hétënn* 'jövő héten' (csak az idősebbek nyelvhasználatában él még), *gyün* és *gyütmënt* 'jöttment'.

Ellenpéldák: *jágër*, *járda*, *jég*, *jegy*, *jegyző*, *jelënt*, *jelënkëzik*, *jó*, *jóságos*, *jóssull* 'jósol', *juharfa*, *juhász* és még 47 adat.

2. Szó belsejében:

a) *r* után: *Adorgyán* 'helységnév (Adorján)', *borgyu*, *borgyus*, *borgyuzik*, *epërgye* 'földieper', *epërgyëzik* 'földiepret eszik vagy szed', *fődiszëdërgye* 'szeder', *gaborgyás* 1. 'hóbortos, szeszélyes' 2. 'változékony (időjárás)', *isztergye* 'ereszalja', *lajtërgya* 'létra', *mëggaborgyásodik* 'makacskodik, szeszélyeskedik', *órgya* 'a disznó gerince: orja', *pazdërgya* 'pozdorja', *pörgyë*, *sargyu*, *Somorgyai* 'családnév (Somorjai)', *sorgyába* 'sorjában', *sorgyázik*, *surgyánka* 'kamasz', *szëdërgye* 'fai eper', *szëdërgyëzik* 'fai epret eszik vagy szed', *targyagos* 'tályogos', *unokasargyu* 'harmadik kaszálású fű' és *vargyu* (ritk).

b) Egyéb mássalhangzó után: *Dobgyán* 'családnév (Dobján)', *gerëbgye* 'gereblye', *gerëbgyëll* 'gereblyéz', *bag'gya* ~ *bagla* 'boglya', *bag'gyas* 'kócos, nagy hajú', *sërág'gya* 'saroglya', *mëkszomgyull* 'megszomjazik', *szomgyus* 'szomjas', *szomgyuskodik* 'szomjazik' és *szomgyusság* 'szomjúság'.

3. Toldalékokban: Ha köznyelvben és egyes nyelvjárásokban a *j*-vel kezdődő toldalék áll a zöngés mássalhangzóra végződő tő után, akkor e mássalhangzó előtt nyelvjárásunkban *gy*-t találunk. Megfigyelhető ez a jelenség bizonyos igealakokban, birtokos személyragos alakokban és a melléknevek középfokában.

a) Igealakokban: Csupán azokban az igékben mutatkozik, amelyek *b*, *g*, *m*, *r* és *v* hangokra végződnek. Ezekben is az alanyi ragozás felszólító módjában, továbbá a tárgyias ragozás kijelentő mód jelen idejében és felszólító módjában található. Az alanyi ragozás felszólító módú igealakjainak egyes és többes számában egyaránt megfigyelhető, függetlenül attól, hogy mély vagy magas hangrendű-e a kérdéses igealak. Például: *dobgyak*, *dobgy*, *dobgyon*, *dobgyunk*, *dobgyatok*, *dobgyanak*; *fog'gyak*, *fog'gy*, *fog'gyon*, *fog'gyunk*, *fog'gyatok*, *fog'gyanak*; *nyomgyak*, *nyomgy*, *nyomgyon*, *nyomgyunk*, *nyomgyatok*, *nyomgyanak*; *kërgyek*, *kërgy*, *kërgyën*, *kërgyünk*, *kërgyetëk*, *kërgyënek*; *óvgya*, *óvgy*, *óvgyon*, *óvgyunk*, *óvgyatok*, *óvgyanak* stb.

A tárgyias ragozás kijelentő mód egyes szám 3. személyében (csak mély hangrendűeknél), többes számban pedig a magas hangrendűek esetén csak első személyben, a mély hangrendűeknél mind a három személyben. Például: *akar-gya*, *akargyuk*, *akargyátok*, *akargyák*; *kërgyük*, *rág'gya*, *rág'gyuk*, *rág'gyátok*, *rág'gyák*; *vergyük* stb. A tárgyias ragozás felszólító módú alakjaiban (az egyes

szám 2. személy kivételével) is föllelhető. Például: *kérgyem, kérgye, kérgyük, kérgyéték, kérgyék, várgyam, várgya, várgyuk, várgyátok, várgyák* stb.

b) Birtokos személyragos alakokban: a *b, g, l, m, r* és *v* hangokra végződő névszók birtokos személyragos alakjai egyes és többes szám 3. személyében ugyancsak *gy*-vel állnak. Például: *darabgya ~ darabgyuk, dobgya ~ dobgyuk, dombgya ~ dombgyuk, dög'gye ~ dög'gyük, hang'gya ~ hang'gyuk, harag'gya ~ harag'gyuk, mag'gya ~ mag'gyuk, célgya ~ célgyuk, karámgya ~ karámgyuk, toporgya ~ toporgyuk, övgye ~ övgyük* stb.

Olyankor is *gy*-s alakokat figyelhetünk meg, ha a megfelelő köznyelvi alakban *-a, -e,* illetve *-uk, -ük* birtokos személyragok állnak. A birtokos személyragozás gyakran *j*-s (*gy* és *ty* asszociatív realizációval), mint a köznyelvben. Például: *acélgya—acélgyuk* (de: *hele* 'helye'—*helük* 'helyük'), *cékkérgye ~ cékkére—cékkérgyük ~ cékkérük, citromgya—citromgyuk, embérgye ~ embére—embérgyük ~ embérük, engedele ~ engedelgye* 'engedélye'—*engedelük ~ engedelgyük* 'engedélyük', *határgya ~ határa—határgyuk ~ határuk, meleg'gye—meleg'gyük, ördög'gye—ördög'gyük, övgye—övgyük, ridikülgye—ridikülgyük, szeszélgye* 'szeszélye'—*szeszélgyük* 'szeszélyük', *vendég'gye—vendég'gyük, virág'gya—virág'gyuk, zsebgye—zsebgyük* stb. Megjegyzendő, hogy a fiatalok nyelvhasználatában az *r* végű főnevek esetén a *cékkére—cékkérük*-féle alakok járatosabbak.

Ugyancsak ingadozás figyelhető meg a hangzóhiányos névszótövekben. Például: *bokorgya ~ bokra—bokorgyuk ~ bokruk, cimbalomgya ~ cimbalma—cimbalomgyuk ~ cimbalmuk, gödörge ~ gödre—gödörgyük ~ gödrük, malomgya ~ malma—malomgyuk ~ malmuk, mérég'gye ~ mérge—mérég'gyük ~ mérgük, sátorgya ~ sátra—sátorgyuk ~ sátruk, selémgye ~ selme* 'selyme'—*selémgyük ~ selmük* 'selymük' stb. A fenti alakváltozatok közül a *bokorgya—bokorgyuk*-félék a középső és idősebb nemzedék ajkán élnek még, a *bokra—bokruk* változatok pedig a fiatalság körében hallhatók.

c) A melléknevek középfokában: A középfok jele nyelvjárásunkban is *-bb,* de a *d, g* és *r* végű melléknevek középfokában inkább a *-gyabb, -gyebb* használatos, mert a középfoknak *-jabb, -jebb* alternánsa (ugyancsak *gy/ty* realizációval) gyakrabban fordul elő, mint a köznyelvben. Például: *bolongyabb, fehérebb ~ fehérgyebb, gazdagabb ~ gazdag'gyabb, kövérebb ~ kövérgyebb, öreg'gyebb, vaggyabb* 'vadabb', *zöggyebb* 'zöldebb' stb.

A fentiekből is kiderül, hogy különösen az *r* utáni *j* affrikálódása igen gyakori. Az *r* utáni *j* affrikálódása olyan hatékony, hogy olyan alakulatokban is jelentkezik, amelyekben *r* után nem is áll tulajdonképpen *j* hang. Érdekes, hogy csak időhatározószókból figyelhető meg, mégpedig az *akkorgyába, hamargyossan, mikorgyába* és *mútkorgyába* 'múltkoriban' szavak esetén. Úgy gondoljuk, hogy ezekben az esetekben analógia következtében került *gy* az *r* után, más *-rgy* hangkapcsolatot tartalmazó szavak hatására. Az affrikáló *gy*-zés — mint példainkból is kiderül — igen eleven még napjainkban is. A köznyelvi *gy*

helyén csupán egyetlen esetben áll *j* mégpedig a *hagyma* szóban, amely nyelvjáráskban *hajma* alakban ismeretes.

2. Affrikáló *ty*-zés mutatkozik a köznyelvi és más nyelvjárásokbeli *j*-vel szemben bizonyos helyzetekben. Ez a jelenség jóval szórványosabb, mint az affrikáló *gy*-zés, mivel szó elején zöngétlen mássalhangzó + *j* kapcsolata lehetetlen, tőszók belsejében is csak a *gyaptyu* szóban található. Előfordulása így a toldalékban mutatkozó zöngétlen mássalhangzó + *j* kapcsolatokra szorítkozik elsősorban.

1. Szó belsejében: *gyaptyu* (több adatunk nincs).

2. Toldalékokban: Ha a köznyelvi, *j*-vel kezdődő toldalék előtt zöngétlen mássalhangzó áll, akkor némely zöngétlen mássalhangzó után *ty*-zés lép föl. Egyaránt föllelhető ez a jelenség bizonyos igealakokban, birtokos személyragos alakokban és a melléknevek középfokában.

a) Igealakokban: Csak azok az igék tartoznak ide, amelyek *k* vagy *p* mássalhangzóra végződnek. A *k* és *p* végű igék alanyi ragozása felszólító módjában mind az egyes, mind a többes számban. Például: *csaptyak*, *csapty*, *csaptyon*, *csaptyunk*, *csaptyatok*, *csaptyanak*; *csuktyak*, *csukty*, *csuktyon*, *csuktyunk*, *csuktyatok*, *csuktyanak*; *haraptyak*, *harapty*, *haraptyon*, *haraptyunk*, *haraptyatok*, *haraptyanak*; *raktyak*, *rakty*, *raktyon*, *raktyunk*, *raktyatok*, *raktyanak*; *téptyek*, *tépty*, *téptyën*, *téptyünk*, *téptyeték*, *téptyenek* stb. A tárgyias ragozás kijelentő mód egyes szám 3. személyében és többes számában is *ty*-zés van a mély hangrendű igékben, a magas hangrendűekben viszont csak többes szám 1. személyében. Például: *csaptya*, *csaptyuk*, *csaptyátok*, *csaptyák*; *haraptya*, *haraptyuk*, *haraptyátok*, *haraptyák*; *löktyük*; *raktya*, *raktyátok*, *raktyák*; *téptyük* stb.

A tárgyias ragozás felszólító mód egyes szám 2. személyének kivételével minden személyben föllelhető. Például: *csaptyam*, *csaptya*, *csaptyuk*, *csaptyátok*, *csaptyák*; *löktyem*, *löktye*, *löktyük*; *löktyéték*, *löktyék*; *raktyam*, *raktya*, *raktyuk*, *raktyátok*, *raktyák* stb.

b) Birtokos személyragos alakokban: Az *f*, *k* és *p* mássalhangzókra végződő névszók birtokos személyragos alakjai egyes és többes szám 3. személyében is *ty*-vel állnak akkor is, ha a megfelelő köznyelvi alakban *-a*, *-e* vagy *-uk*, *-ük* személyragok találhatóak. Például: *ablaktya* — *ablaktyuk*, *aptya* — *aptyuk*, *énekye* — *énekyük*, *géptye* — *géptyük*, *kalaptya* — *kalaptyuk*, *képtye* — *képtyük*, *liktya* 'lyuka', *liktyuk* 'lyukuk', *réptye* — *réptyük* 'rőfje, rőfjük', *szándéktya* — *szándéktyuk*, *széktye* — *széktyük*, *téttye* 'tette' — *téttyük* 'tettük', *tiktya* 'tyúkjá', *tiktyuk* 'tyúkjuk' stb. A hangzórövidítő és hangzóhiányos névszótövek birtokos személyragos alakjaiban nincs *ty*-zés. Például: *dërëka* — *dërëkek*, *kereke* — *kerekük*, *lölke* 'lelke' — *lölük* 'lelkük', *torka* — *torkuk*, *telke* — *telkük* stb. Ezzel szemben ugyanezen névszótövek esetén *bokorgya* — *bokra* stb. féle ingadozás mutatkozik az egyes nemzedékek nyelvhasználatában.

c) A melléknevek középfokában: A középfok jele itt is *-bb*, de a *k* és *p* végű melléknevek középfokában *-tyabb*, *-tyebb* hallható. Például: *ázotttyabb*,

deréktyabb, fárottyabb, huncfuttyabb 'huncutabb', *kéktyebb, műveltyebb, sötétytyebb, sükettyebb, szokottyabb, vásottyabb* stb.

Bár kis számban jelentkezik, mégis föl kell figyelniük az *sz* terhére föllépő affrikáta *c* meglétére. Föllép a *bajusz* szavunk birtokos személyraggal ellátott alakjaiban: *bajca* (-om, -od, -unk, -otok, -uk) és a *cica bajcu, harcsa bajcu, két ige bajcu* 'ritka bajszerű', *nagy bajcu, szunyog bajcu* 'ritka bajszerű' melléknevekben, továbbá a *cocialista, cocializmus, cvëttër, farcéroz~farcérull* 'forszíroz', *káculódik* 'kászálódik', *rëckër* 'kockázat' (elvonás a *rëckëroz~rëckërull* igéből) és *rëckëroz~rëckërull* 'reszkíroz'. Előfordul ezen jelenség fordítottja is a *viszik~vaszok* és *viszikül~vaszakull* szavakban.

Néhányszor a spiráns *z* helyén affrikáta *dz* hangot találunk. A következő szavak tartoznak ide: *begubóddzik* 'meghal', *bëndzin, cëndzár* 'cenzál', *cëndzárkodik* 'alkudni segít', *farkapéndz* 'vminek eladása után gyerekeknek adott zsebpénz', *halpéndz* 'halpikkely', *hibáddzik* 'hiányzik', *infulëndza~infulëndzia* 'influenza', *kondzërv~kondzërva* és *péndz*. De: *mazzag* 'madzag', *mazzagull* 'immel-ámmal dolgozik, ténfereg'.

SZABÓ JÓZSEF

Zwei Konsonantenerscheinungen in der Mundart der Gemeinde Nagykóny

Die Gemeinde Nagykóny liegt im Nordwesten des Komitats Tolna. Die Mundart der Gemeinde weist hauptsächlich solche Eigenarten auf, die für die Mundart Transdanubiens charakteristisch sind: der häufige Gebrauch der kurzen Selbstlaute, der Mangel von Diphthongen, die Neigung zum Gebrauch der Affrikaten *gy* und *ty*, das Vorkommen des ganz offenen *e* Lautes, sowie der Gebrauch des *l* Lautes.

Unter den Konsonantenerscheinungen der Mundart der Gemeinde untersucht der Verfasser in seiner Studie die palatalen-apalatalen Erscheinungen, sowie die Erscheinung der zur Affrikata hinführenden Entwicklung.

Im Rahmen der palatalen Tendenz wird die Belastung der in der umgangssprachlichen Rechtschreibung als *ly* gezeichneten, im Paloczendialekt als *l'* ausgesprochenen *l* und *j* Laute. In der Gruppierung werden die an-, in- und absolut auslautend sowie vor den Suffixen stehenden *l* und *j* Laute voneinander getrennt untersucht: *lik, góla, helës, akadál, bëjeg, kevély* usw.

Die palatalisierte *ny*-Lautung des ungarischen umgangssprachlichen *n*, bzw. die apalatalisierte *n*-Lautung des umgangssprachlichen *ny* werden ebenfalls nach der gleichen Methode untersucht: *nyöstény, boronya, robbanyik, bëtony; fënkép, villanszerelõ, bizontalan, fõznyi, innya* 'inni' usw.

Innerhalb der Tendenz zur Affrikation werden hauptsächlich die *gy* und *ty* Laute untersucht, die an Stelle des umgangssprachlichen *j* auftreten: *gyel* 'jel', *szomgyas* 'szomjas', *dobgyon*, *akargya*, *hang'gya*, *cimbalomgya* 'cimbalomja'; *gyaptyu* 'gyapjú', *haraptya* 'harapja', *aptya*, *müveltyebb*; *bajca*, *cocialista*, *béndzin*, *péndz* usw.

J. SZABÓ